

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

АФЕНДІКОВА Наталія Олександрівна

УДК 331.526:330.101.541

МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ
СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

08.01.01 – економічна теорія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Дніпропетровськ – 2005

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Дніпропетровському державному аграрному університеті

Науковий керівник – доктор наук з державного управління, професор
Корецький Микола Христофорович,
Дніпропетровський державний аграрний університет,
професор кафедри економічної теорії та
економіки сільського господарства.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Краснов Юрій Миколайович,
Науково-дослідний економічний інститут Міністерства
економіки та з питань європейської інтеграції України,
завідувач відділу гуманітарної політики, людського
розвитку і споживчого ринку;

кандидат економічних наук
Гудзинський Сергій Олексійович,
Об'єднаний інститут економіки НАН України,
старший науковий співробітник відділу
соціально-економічних аспектів розвитку АПК.

Провідна установа – Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна
Міністерства освіти і науки України, кафедра
економічної теорії, м. Харків.

Захист відбудеться 27.04.2005 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради К 08.804.01 у Дніпропетровському державному аграрному
університеті за адресою: 49600, м. Дніпропетровськ-27, вул. Ворошилова, 25,
ауд. 342.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Дніпропетровського
державного аграрного університету за адресою: 49600, м.
Дніпропетровськ-27, вул. Ворошилова, 25.

Автореферат розісланий 25.03.2005 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Миронова Р.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Ринкова трансформація економічної системи України призвела до радикальних змін у всіх сферах життєдіяльності суспільства, у тому числі в галузі трудових відносин, зумовивши виникнення нових форм зайнятості і ринку робочої сили з вільним рухом робочої сили.

У процесі реформування аграрного сектора й економіки в цілому загострилися суперечності між суб'єктами трудових відносин з приводу використання робочої сили. Мінімізація ролі держави в управлінні соціально-трудовами відносинами при одночасному ослабленні захисних функцій профспілок, трудових колективів практично позбавила економічно активне сільське населення гарантованої зайнятості й захисту від безробіття. До того ж інфраструктура аграрного ринку робочої сили сформувалася без врахування специфіки сільського розселення й виявилася неспроможною забезпечити функціонування реєстрованого ринку робочої сили. У результаті в аграрній сфері почали з'являтися та прогресувати такі аномальні явища, як "беззарплаття", приховані форми зайнятості та безробіття.

У цій ситуації проблеми забезпечення зайнятості в аграрній сфері привертають до себе все більшу увагу представників вітчизняної й зарубіжної науки. Однак несвоєчасність урахування визначального впливу мінливої макроекономічної ситуації на швидкість адаптації робочої сили до ринкової кон'юнктури, розгляд лише окремих аспектів проблеми відтворення робочої сили в сільській місцевості, відсутність єдиного системного підходу, що враховував би особливості взаємодії макро- та мікроекономічних факторів у формуванні стабільної системи зайнятості, не орієнтують сучасне аграрне виробництво на ефективне використання робочої сили. Тому дослідження політико-економічного аспекту, науковий аналіз економічних проблем і визначення перспектив забезпечення стабільної зайнятості сільського населення в умовах перехідної економіки України набувають особливої значущості й актуальності.

Наукові та практичні проблеми, пов'язані з удосконаленням регулювання відносин зайнятості в умовах ринкової економіки, відображені в працях багатьох зарубіжних вчених-економістів: Р. Барра, М. Блауга, Л. Вальраса, Е.Р. Вайнтрауба, К. Ерроу, Дж.М. Кейнса, Я. Корнаї, А. Кону, О. Ланге, В.В. Леонтьєва, К. Маркса, В. Ойкена, П. Самельсона, Дж. Сакса, Д. Стигліца, Л. Столерю, Дж. Хікса, Е. Хансена, К. Шефера, Й. Шумпетера та ін.

Серед вітчизняних науковців вагомий внесок у розвиток регулювання зайнятості населення зробили А.Є. Ачкасов, В.П. Бабич, Д.П. Богиня,

В.І. Герасимчук, С.О. Гудзинський, С.Н. Злупко, Д.Р. Зоїдзе, А.М. Колот, Ю.М. Краснов, І.І. Лукінов, В.В. Оникієнко, Н. Павловська, П.Г. Перерва, В.М. Петюх, І.В. Сало, В.В. Секретарюк та ін. Разом з тим недостатньо дослідженими й обґрунтованими залишаються причини виникнення трансформаційного безробіття та конкретні підходи до його подолання. Відсутні науково обґрунтовані напрями реформування державної політики зайнятості, які б враховували специфіку переходу України до соціально орієнтованої ринкової економіки. Таким чином, вибір теми для наукового дослідження зумовлений як потребами економічної практики, так і невирішеністю окремих питань економічної теорії.

На формування авторської концепції вплинули ідеї німецьких економістів. В роботі використано також матеріали Інституту ринку праці і професійних досліджень Німеччини [Institut für Arbeitsmarkt und Berufsforschung (IAB)].

Німецькі економісти, розглядаючи особливості безробіття та форм зайнятості в трансформаційному процесі, віддають перевагу активній політиці зайнятості, гнучкій моделі при стабільності цін і заробітної плати (В. Адамі, Ф. Бауер, Г. Бош, Я. Брокер, У. Вальвей, У. Млинець, Г. Фельс та ін.). Особливу значущість мають роботи Г. Андерманна, Г. Шмітта, де підкреслюється роль самозайнятості в сільському господарстві як важливого стабілізатора довгострокової зайнятості.

Разом з тим при досить широкому спектрі досліджень взаємозв'язку процесів відтворення робочої сили вивчення проблем забезпечення стабільної зайнятості, особливо сільського населення, у нових економічних умовах має потребу в додаткових розробках, що зумовило вибір теми дисертаційного дослідження, його мету та завдання.

Дисертаційна робота виконана згідно з планом наукових досліджень кафедри економічної теорії та економіки сільського господарства економічного факультету Дніпропетровського державного аграрного університету (тема “Організація, розвиток та державне регулювання аграрного підприємництва в умовах ринкових перетворень”, номер державної реєстрації 0102U005002).

Мета й завдання дослідження. Мета дослідження полягає в розробці макроекономічного механізму забезпечення зайнятості сільського населення в ринкових умовах.

Для досягнення поставленої мети в дослідженні вирішувалися такі завдання:

- проаналізувати наукові підходи й показати взаємозв'язок концепцій, що розкривають сутність і природу зайнятості;

- виявити загальне й особливе у формуванні сучасної системи зайнятості на основі порівняльного аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду розвитку ринку робочої сили;
- дослідити особливості відтворення робочої сили й функціонування аграрного ринку робочої сили в ринкових умовах;
- визначити детермінанти стабілізації зайнятості на основі моніторингу зайнятості сільського населення;
- розробити рекомендації із забезпечення зайнятості сільського населення в ринкових умовах.

Предмет і об'єкт дослідження. *Об'єктом дослідження є процеси відтворення робочої сили та забезпечення зайнятості сільського населення в ринкових умовах.*

Предметом дослідження є теоретичні аспекти формування, функціонування та розвитку соціально-економічних зв'язків і трудових відносин сільського населення в умовах перехідної й перспективної моделі аграрної економіки.

Теоретичною й методологічною основою дисертаційного дослідження є фундаментальні концепції, гіпотези та підходи до питань забезпечення зайнятості населення, представлені в класичній і сучасній вітчизняній та зарубіжній економічній літературі.

Методи дослідження. Дослідження спиралося на системний підхід до розвитку ринку робочої сили в економіці, що трансформується, на рівнях макро- і мікроекономіки. При цьому воно проводилося за допомогою методів: ретроспективного, компаративного, структурно-функціонального, статистичного, соціологічного, порівняльного економічного аналізу (формування висновків); групувань (аналіз сучасного стану зайнятості сільського населення); аналогії, сценаріїв, експертних оцінок (проведення соціологічних опитувань); розрахунково-конструктивного й графічного (розробка механізму забезпечення зайнятості).

Матеріалами для дослідження стали: законодавчі та нормативні акти Президента й уряду України, офіційні дані статистичних збірників Держкомстату України і Запорізької області, Управління державної служби зайнятості населення в Запорізькій області, Інституту праці і професійних досліджень (ІАВ) ФРН, м. Нюрнберг, первинна звітність досліджуваних господарств, результати соціологічних досліджень.

Наукова новизна отриманих результатів дисертаційного дослідження полягає в такому:

уперше:

- обґрунтовано залежність забезпечення зайнятості від адаптаційної здатності робочої сили, її функціональної гнучкості, якісних

характеристик (вік, рівень освіти, стать, кваліфікація, спеціальність та ін.);

удосконалено:

- класифікацію груп факторів, що мають домінуючий вплив на забезпечення зайнятості сільського населення: фактори формування трудових ресурсів, використання робочої сили й розвитку інфраструктури ринку аграрної робочої сили на локальному рівні;
- класифікацію цільової, функціональної підсистем і підсистем забезпечення регулювання зайнятості такими елементами: підвищення мотивації до праці, рівня кваліфікації працівників, підготовка й перепідготовка кадрів, консультування; моніторинг, аналіз, прогнозування, регулювання, корекція; правове, науково-методичне, інформаційне забезпечення;

дістало подальшого розвитку:

- визначення економічного змісту категорій “зайнятість” і “забезпечення зайнятості”, основою яких є умови ринкової трансформації економіки та поява нових суб’єктів соціально-трудова відносин, формування регульованого ринку робочої сили на нових системоутворюючих принципах;
- визначення форм прояву ринкової трансформації зайнятості сільського населення на основі розробленої системи ознак періодизації розвитку соціально-трудова відносин у країнах постсоціалістичної економіки і України зокрема;
- обґрунтування системи забезпечення зайнятості сільського населення в ринкових умовах через такі основні елементи: політика зайнятості, організація політики зайнятості, суб’єкти політики зайнятості, об’єкт регулювання, цілі регулювання, методи й форми регулювання, функції держави.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розвитку методів регулювання зайнятості населення на макрорівні з метою забезпечення стабільного зростання національної економіки. Наукові розробки автора можуть бути використані для обґрунтування державної політики зайнятості, формування аграрного ринку робочої сили, у практичній діяльності регіональних органів і служб зайнятості населення з проведення моніторингу зайнятості сільського населення.

Результати досліджень щодо розробки макроекономічного механізму забезпечення зайнятості сільського населення використано при підготовці Програми стабілізації та розвитку агропромислового комплексу Запорізької області на період до 2010 р. (дов. № 01-00/80 від 18.01.2005 р.) та під час розробки плану заходів щодо збільшення кількості робочих місць у АПК Запорізького району на 2005 р. Авторська методика моніторингу

розвитку зайнятості сільського населення, автентичність якої підтверджена Центром науково-прикладних досліджень “СОЦІО”, упроваджена в Запорізькому обласному центрі зайнятості (довідка № 286/04 від 10.12.2004 р.).

Теоретичні розробки дисертаційної роботи використовуються в навчальному процесі Дніпропетровського державного аграрного університету при викладанні навчальних дисциплін “Економічна теорія”, “Економіка праці”, “Розміщення продуктивних сил і регіоналістика” та “Економіка сільського господарства” (довідка № 15-08-09 від 18.01.2005 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійного дослідження її автора. Опубліковані наукові праці, висновки та пропозиції, які сформульовані особисто автором, відображають його внесок у розвиток економіки підприємств і організації виробництва як галузі економічної науки.

Апробація результатів дослідження. Наукові положення основних результатів дослідження та їх практичне застосування обговорювалися на науково-практичних конференціях: “Економіка підприємства”, м. Дніпропетровськ (2003 р.), “Наука і освіта 2000”, м. Дніпропетровськ (2000 р.), “Державне регулювання економіки та місцеве самоврядування”, м. Дніпропетровськ (2003 р.), “Інвестиційна та зовнішньоекономічна діяльність підприємства”, м. Дніпропетровськ (2003 р.), “Бухгалтерський облік та аудит”, м. Дніпропетровськ (2003 р.), “Наука і освіта 2004”, м. Дніпропетровськ (2004 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи висвітлено в 15 наукових публікаціях, обсягом 2,7 обл.-вид. арк., з них 8 – у наукових фахових виданнях, обсягом 2,3 обл.-вид. арк.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг роботи – 197 сторінок, з яких: 19 таблиць займають 11 сторінок, 17 рисунків – 9 сторінок, список використаних джерел (237 найменувань) – 21 сторінку, 3 додатки – 14 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі “**Теоретико-методологічні засади зайнятості сільського населення**” визначено, що механізм забезпечення зайнятості як система заходів для здійснення процесу стабілізації зайнятості містить у собі і природні, і штучні стабілізатори. Аналіз різних концепцій зайнятості дає змогу класифікувати штучні стабілізатори: мінімальна заробітна плата, прибутковий податок, трансферти, система страхування від безробіття,

забезпечення безпеки зайнятості та її гарантійності, пенсійного забезпечення, соціального партнерства і державні програми розвитку і стимулювання зайнятості.

В умовах ринкової трансформації економіки, поряд із традиційними суб'єктами соціально-трудова відносин (держава, профспілки, трудові колективи, працівники), виникли нові – підприємці як роботодавці і власники робочої сили. Це зумовлює розгляд зайнятості як сукупності взаємозв'язків та відносин між суб'єктами (підприємці, працівники інституту соціального партнерства, держава) із приводу реалізації соціально-економічних відносин у процесі відтворення робочої сили з метою створення економічних благ для задоволення індивідуальних і суспільних потреб.

На нашу думку, під категорією “зайнятість” слід розуміти сукупність соціально-економічних відносин з приводу включення суб'єкта праці в сферу матеріального і нематеріального виробництва за допомогою купівлі-продажу робочої сили (як роботодавця або найманого робітника, на індивідуальній/сімейній основі) з метою задоволення ним потреби в праці й одержання доходу.

Реалізація головної мети зайнятості – створення економічних і соціальних благ, задоволення потреб споживача і виробника – здійснюється в конкретному економічному середовищі. Останнє детерміноване типом економічної системи, структурою ринку (конкуренція, монополістична конкуренція, олігополія, монополія), є визначальним у виборі форм руху робочої сили (плинність, внутрішньофірмовий рух, міграція, імміграція, еміграція). У стабілізації зайнятості певну роль відіграє адаптація (соціальна, професійна) – процес пристосування робочої сили до змін зовнішнього середовища (зміна якості робочої сили, робочого місця, режиму праці й відпочинку та ін.). У сучасній системі зайнятості особливу роль відіграє флексібілізація – процес розвитку гнучких форм зайнятості. Активність основних елементів гнучкої моделі зайнятості (гнучке робоче місце, гнучкий робочий час, гнучкі трудові відносини) залежить від державної політики зайнятості.

Слід зазначити, що в процесі формування ринкової системи спостерігаються суттєві розходження між країнами в проведенні політики стабілізації зайнятості. Так, наприклад, у ФРН реалізується диференційована регіональна політика, відповідно до якої в старих землях проводиться політика стимулювання сукупної пропозиції, а в нових – сукупного попиту. Німеччина відрізняється від інших країн не тільки швидкістю проведеної ринкової трансформації, але і “високою річною нормою продуктивності праці”, стабільними цінами і заробітною платою, розвинутою системою соціального партнерства і партнерських відносин

між “капіталом і працею, активною політикою зайнятості” і гнучкою системою трудових відносин (гнучкий робочий час, гнучке робоче місце, гнучкі трудові відносини). В аграрному секторі німецької економіки переважає самозайнятість у формі “сімейних підприємств” і тільки 10,8% зайнятих працюють за наймом. Самозайняті в німецьких землях одержують пільгові кредити, субсидії в робочі місця, диференційовану пенсію – сільськогосподарську і виробничу. Активна трудова діяльність у Польщі зумовлена високою часткою самозайнятих, особливо в аграрній сфері, тоді як у Чехії – соціальною спрямованістю проведених реформ.

В Україні спостерігається уповільнений і суперечливий процес формування ринку праці. Для української системи зайнятості характерна: пасивна роль держави в сфері трудових відносин, відсутність профспілки на ринку праці, низька заробітна плата, “безробіття”, перевага короткострокового “незахищеного” найму, поширення прихованих форм зайнятості і безробіття. В аграрній сфері всі ці негативні явища виявляються в більш різкій формі.

Концепція стабілізації зайнятості в західній економічній літературі сформувалася в рамках кейнсіанської теорії рівноваги неповної зайнятості. В умовах кризи і зростання безробіття неокласична теорія рівноваги повної зайнятості виявилася неспроможною пояснити причини циклічних коливань економіки. Вона ґрунтувалася на вірі в автоматичну дію двох механізмів: зміни норми відсотка, за допомогою якої заощадження приводяться у відповідність з інвестиціями; варіації рівня цін і заробітної плати, що характеризують усі порушення рівноваги. Ефективність функціонування цих механізмів зумовлена, з одного боку, гнучкістю цін, еластичністю пропозиції та попиту за цінами, а з іншого – наявністю інформації про набір рівноважних цін. У результаті гнучка (реальна) заробітна плата виконує роль природного стабілізатора, здатного “миттєво”, автоматично “розчистити” ринок праці від безробіття і відновити повну зайнятість.

Формування альтернативної кейнсіанської теорії відіграло певну роль у розвитку теорії динамічної рівноваги і нової концепції зайнятості. Система державних заходів, необхідних для досягнення рівноваги неповної зайнятості, визначає зміст стабілізації як механізму регулювання економікою.

У дослідженнях Е. Хансена стабілізація сприймається як “позитивна програма заходів, покликаних усунути циклічні коливання”, а в теорії загальної економічної рівноваги – як “процес досягнення динамічної рівноваги”. Для цих дослідників кінцевою метою макростабілізації стає скорочення різниці між потенційним і фактичним ВВП, досягнення на цій основі повної зайнятості. Слід зазначити, що в умовах трансформації

економічної системи стабілізація набуває специфічної риси. Вона являє собою набір певних економічних заходів не тільки для досягнення рівноваги економіки, але і формування нової системи економічних відносин.

У моделі “шокової терапії” основними елементами є: в інституціональних перетвореннях – приватизація, у лібералізації – вільне формування цін, у макростабілізації – фінансова стабілізація за допомогою монетарних методів. Для неї характерний вкрай високий ступінь радикалізму (одномоментність проведення і руйнування колишньої економічної системи).

У градуалістській моделі на перший план виходить: в інституціональній сфері – перегляд і відновлення функцій державних інститутів при збереженні важливої ролі держави в економіці, у лібералізації – розширення самостійності підприємств усіх форм власності і стимулювання вітчизняних товаровиробників, у макростабілізації – структурна перебудова і розвиток виробництва. Для неї характерні поступовість перетворень, використання елементів колишньої економічної системи.

Процеси стабілізації і трансформації взаємозалежні і взаємообумовлені. Вибір варіанта стабілізації та її ефективність залежить від форми чи моделі трансформації та її витрат, від системи виробничих відносин і від адаптаційної (соціальної, професійної) здатності робочої сили.

За набором використовуваних заходів в економічній літературі виділяють два типи стабілізації: фінансову і структурно-виробничу. Фінансова найчастіше ототожнюється з макростабілізацією. Центральне місце у фінансовій стабілізації приділяється антиінфляційній програмі, реалізація якої сприяє збільшенню чи скороченню безробіття. В залежності від типу інфляції (інфляція попиту чи пропозиції), її інерції, інфляційних очікувань пропонується два підходи стабілізації: ортодоксальний (скорочення дефіциту державного бюджету, державних витрат, жорсткість податкової та грошово-кредитної політики) і гетеродоксальний підхід (політика стабілізації цін і доходів).

Ми вважаємо за доцільне застосовувати вираз “забезпечення стабільної зайнятості” або просто “забезпечення зайнятості” замість “стабілізація зайнятості”, яким користувалися дослідники проблем трудових відносин. Зміст терміну “стабілізація” зводиться до процесу, а зміст виразу “забезпечення” передбачає систему заходів для здійснення процесу.

У сучасній економіці основний акцент робиться на гнучку заробітну плату як складову гнучкої системи зайнятості (гнучкі контракти, робочий

час, робоче місце, заробітна плата). Так, у концепції флексібілізації зайнятості гнучка заробітна плата виконує стабілізуючу й адаптаційну функцію. Таким чином, у теорії зайнятості заробітна плата (номінальна, реальна середня, гнучка), виконуючи стабілізаційну функцію, виступає як природний стабілізатор.

Незважаючи на розбіжності в стратегії трансформації й етапів її реалізації, постсоціалістичним країнам доводиться вирішувати єдину проблему формування сучасної системи зайнятості та умов її забезпечення. Вона передбачає активну державну політику зайнятості, взаємодію різних форм інституту соціального партнерства, розвинуті партнерські відносини, що сприяють росту участі робочої сили в управлінні працею: розвиток самозайнятості і гнучких трудових відносин, створення сучасних умов відтворення сукупної робочої сили АПК.

У другому розділі **“Механізм забезпечення зайнятості сільського населення в ринкових умовах”** визначено, що в аграрній сфері в основному сформувалися асиметричні ринки робочої сили, для яких характерно: диспропорції в галузевій структурі зайнятості й економічної активності населення, наявність різних прихованих форм безробіття і зайнятості, тіньового ринку, неформальні трудові відносини і монополізація умов зайнятості. Моніторинг зайнятості показує, що найбільш поширеною формою зайнятості в умовах економічного спаду стала самозайнятість. З використанням підходу “структура – поведження – механізм” (“structure – conduct – performance”) виділено основні елементи парадигми стабілізації зайнятості сільського населення, де основним є проведення активної політики зайнятості, що має бути спрямована на послідовну трудову активізацію й адаптацію безробітних до нових умов зайнятості на основі реалізації заходів, що забезпечують не тільки підвищення ефективності сільськогосподарського й несільськогосподарського виробництва, але і розвиток соціальної сфери.

Забезпечення зайнятості сільського населення детерміноване умовами відтворення робочої сили, його особливостями в аграрній сфері. Відтворення сукупної робочої сили виступає складовою частиною процесу суспільного відтворення, що включає в себе відтворення суспільного продукту і соціально-економічних відносин. Це безупинне відновлення і підтримка фізичних та розумових здібностей людини, постійне поновлення і підвищення її професійно-кваліфікаційного й освітнього рівня.

Недооцінка державою ролі й специфіки села як соціально-територіальної підсистеми суспільства, використання в ній стандартних методів і форм ринкової трансформації, піддали сільськогосподарське виробництво тривалій кризі. Так, поряд із загостренням традиційних для сільської місцевості проблем (вузькість

сфери застосування праці, низький рівень доходів населення, відставання соціальної сфери) з'явилися нові:

- перевищення, починаючи з 1999 р., смертності сільського населення над народжуваністю. Депопуляція до цього часу спостерігається в усіх областях України;
- зростання сільського безробіття. Його фактичний рівень коливається від 18 до 30%, тоді як за оцінкою ООН критичний (припустимий) рівень складає 10%;
- посилення процесу соціальної диференціації в сільській місцевості;
- збільшення розбіжності у рівні життя між міським і сільським населенням;
- згортання мережі об'єктів соціальної інфраструктури і сповільнені темпи формування ринкової інфраструктури;
- низький рівень інформованості сільського населення про свої економічні й соціальні права, зростання інформаційної ізоляції села.

Усе це не могло не позначитися на умовах формування робочої сили в аграрній сфері.

Результати проведених соціологічних досліджень в аграрній сфері Запорізької області дали нам змогу виявити групи факторів (табл. 1).

Таблиця 1

Структура оцінки детермінантів забезпечення зайнятості сільського населення (Запорізька обл., 2002–2003 рр.)

Детермінанти стабільності зайнятості сільського населення	Адміністративні райони					
	Вільнянський		Запорізький		Мелітопольський	
	% позитивних відповідей	Ранг	% позитивних відповідей	Ранг	% позитивних відповідей	Ранг
Умови формування трудових ресурсів	3,8	III	23,8	II	14,0	III
Форми використання робочої сили	41,1	II	23,8	II	26,8	II
Рівень розвитку інфраструктури ринку і його соціалізації	54,8	I	52,5	I	59,2	I

Виявлення детермінантів стабілізації зайнятості сільського населення в перехідній економіці України вимагає переосмислення політики зайнятості та механізму її регулювання.

Механізм забезпечення зайнятості як система здійснення заходів, спрямованих на ефективне функціонування соціально-трудових відносин і форм організації зайнятості, базується на елементах самоорганізації й регулювання. Він відображає взаємодію природних ринкових і убудованих державних регуляторів управління зайнятістю. Структура механізму, що забезпечує стабільну зайнятість і рівновагу на ринку робочої сили, уявляється нам складною, що складається з трьох взаємозалежних блоків: цільового, функціонального, блоку забезпечення (рис. 1).

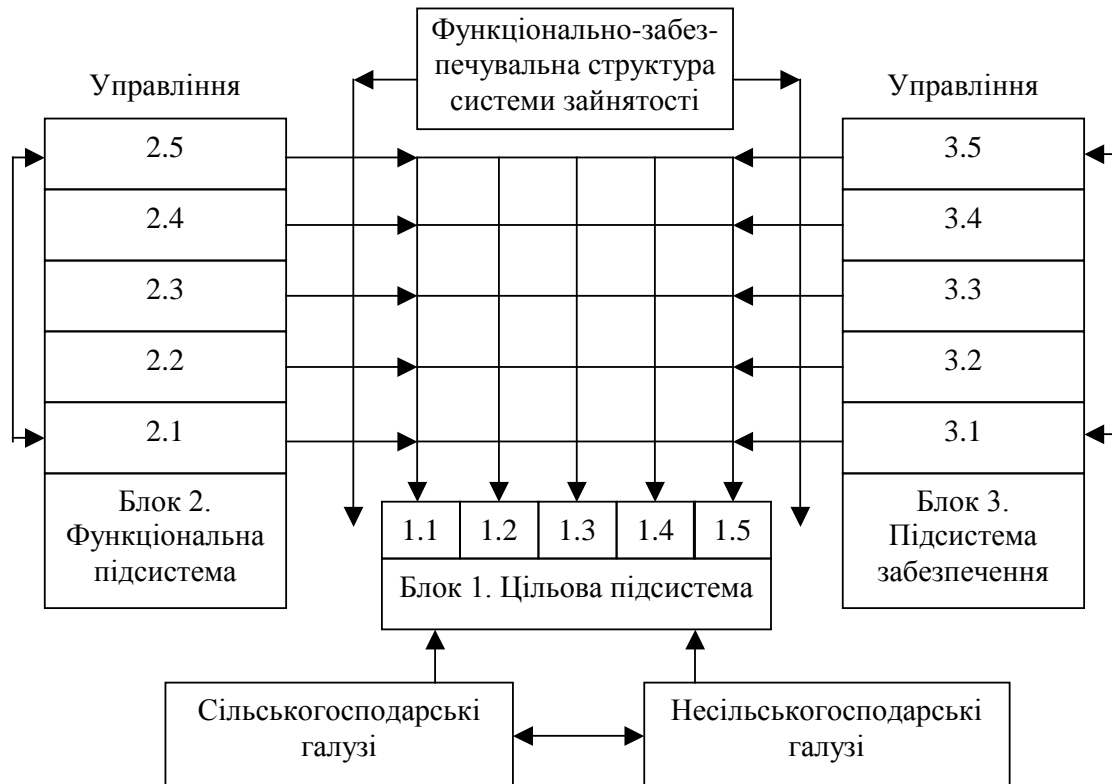

Рис. 1. Схема функціонально-забезпечуючої структури системи зайнятості сільського населення

1.1-1.5 – підвищення мотивації, рівня кваліфікації, підготовка й перепідготовка кадрів, консультування;

2.1-2.5 – моніторинг, аналіз, прогнозування, регулювання, корекція;

3.1-3.5 – правове, науково-методичне, інформаційне забезпечення.

Перший блок визначає мету системи, зміну характеру трудової мотивації, підвищення рівня кваліфікації працівників, підготовку і перепідготовку кадрів відповідно до вимог ринкової економіки.

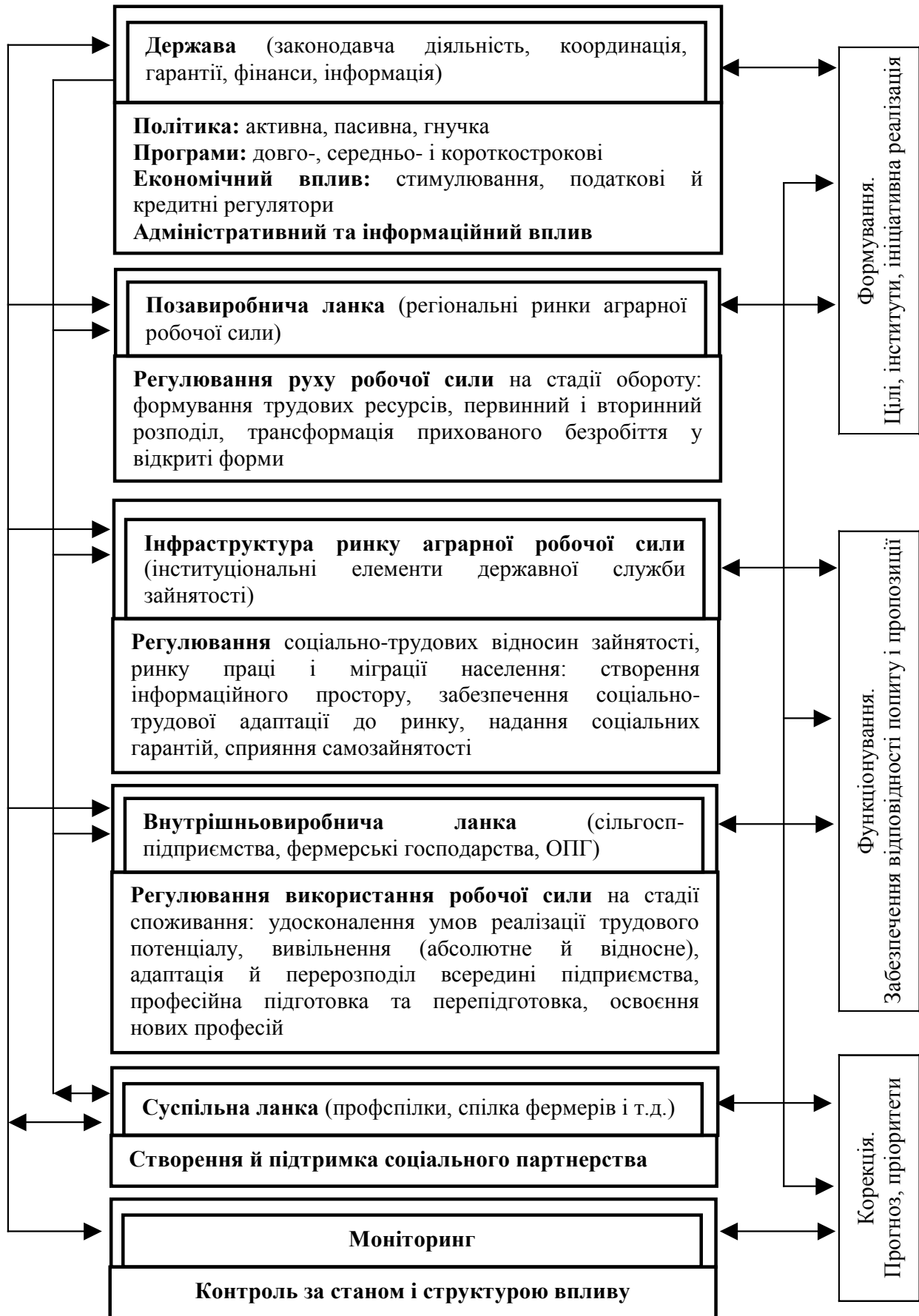

Рис. 2. Структурно-логічна схема механізму забезпечення зайнятості сільського населення

Другий блок передбачає виявлення детермінантів стабілізації зайнятості на основі моніторингу. Аналіз стану соціально-трудової сфери села дає змогу прогнозувати ситуацію на ринку робочої сили, регулювати трудові відносини, скоригувувати політику зайнятості в аграрній сфері з метою досягнення рівноваги на аграрному ринку робочої сили.

Третій блок покликаний створити правову, науково-методичну, інформаційну базу для функціонування механізму стабілізації зайнятості сільського населення. Він виконує функцію гарантійності і безпеки зайнятості.

Важливу роль у функціонуванні механізму системи забезпечення зайнятості відіграють наступні методи регулювання:

- економічні – пільгове кредитування й оподаткування, бюджетна політика з метою стимулювання підприємців до збереження й створення нових робочих місць, економічна політика інвестування в людський капітал;
- організаційні – створення центра зайнятості і працевлаштування, інформаційної служби про попит та пропозицію на ринку робочої сили, системи підготовки і перепідготовки кадрів зі складу реальних і потенційних безробітних.
- адміністративно-законодавчі – регламентація порядку укладання трудових контрактів, тривалості робочого часу, понаднормових робіт, надання захисту, безпеки і гарантованості (рис. 2).

У сучасних умовах ринкової трансформації в постсоціалістичних країнах проводиться гнучка політика зайнятості. В аграрній сфері вона згладжує сезонний характер праці. Слід зазначити, що на перших двох етапах реформування соціально-трудових відносин в аграрній сфері в основному проводилася пасивна політика, а на наступних у багатьох регіонах активно впроваджуються програми самозайнятості сільського населення.

Модель гнучкої зайнятості складається з таких системоутворюючих елементів:

- гнучкі трудові контракти – маневреність і частковість організаційних форм трудової діяльності і наймання;
- гнучкі системи оплати праці;
- функціональна гнучкість робочої сили – взаємозамінність працівників, які мають широкий набір кваліфікацій і професійних навичок;
- дистанційна гнучкість – децентралізація виробництва, розосередження його по філіях і дрібних фірмах на основі субконтрактної системи;
- мобільність робочої сили – професійна, галузева й територіальна.

ВИСНОВКИ

1. Під категорією “зайнятість” слід розуміти сукупність соціально-економічних відносин з приводу включення суб’єкта праці до сфери матеріального й нематеріального виробництва за допомогою купівлі-продажу робочої сили з метою задоволення ним потреби у праці й одержанні доходу. Зайнятість у перехідній економіці відображає результат взаємодії державних і ринкових регуляторів з приводу відтворення робочої сили, а ринок робочої сили об’єктивно бере на себе функції основного регулятора руху робочої сили на стадії її обороту.

2. Під категорією “забезпечення зайнятості” слід розуміти систему заходів із здійснення процесу досягнення динамічної стійкості рівноваги попиту й пропозиції робочої сили в середньо- та довгостроковому періодах розвитку ринку робочої сили на основі застосування механізму взаємодії природних (ринкових) і вбудованих (державних і суспільних) регуляторів, якісно-кількісні характеристики яких перебувають під впливом макро- та мікроекономічних факторів, що зумовлюють припустимий рівень безробіття, альтернативні форми трудових відносин і конкурентоспроможність робочої сили.

3. Схему функціонально-забезпечувальної структури системи зайнятості сільського населення варто доповнити такими елементами: а) цільова підсистема – підвищення мотивації, рівня кваліфікації, підготовка й перепідготовка кадрів, консультування; б) функціональна підсистема – моніторинг, аналіз, прогнозування, регулювання, корекція; в) підсистема забезпечення – правове, науково-методичне, інформаційне забезпечення. Взаємодія елементів підсистем полягає в координації взаємозумовленої зміни структури системи під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Така взаємозумовленість передбачає здійснення послідовних дій: моніторинг – діагностика – корекція цілей.

4. Нові суб’єкти трудових відносин виявляють велику здатність до саморозвитку, самоорганізації й ефективного використання економічних ресурсів. Динаміка зайнятості детермінована не тільки розвитком продуктивних сил, а й соціально-економічною природою, що відображається у співіснуванні й суперечливому розвитку відкритого та регульованого, саморегульованого і “тіньового” ринків робочої сили.

5. Роль системи забезпечення зайнятості в аграрній сфері розкривається через виділення сукупності її функцій та їх систематизацію за рівнями реалізації (макро-, мезо-, мікро-): Зокрема, це регулююча, контрольна, об’єднуюча, стимулююча, інноваційна, адаптивна функції та функція соціалізації. На макрорівні основною функцією системи забезпечення зайнятості в перехідний період є функція трансформації та відновлення трудових відносин. Неврахування впливу на економічний

розвиток аграрної сфери функцій системи забезпечення зайнятості сільського населення в кінцевому підсумку стало однією з причин катастрофічного спаду аграрного виробництва.

6. Порівняльний аналіз трансформації соціально-трудових відносин у постсоціалістичних країнах Східної Європи й України дає підставу для виділення таких її етапів: I (1991–1993 рр.) – “надзайнятість”, становлення й формування інфраструктури ринку робочої сили; II (1994–1999 рр.) – модифікація трудових відносин, зниження заробітної плати, мінімізація її економічної функції, поширення подвійної, прихованої зайнятості та “беззарплаття”; III (2000–2002 рр.) – зростання самозайнятості та різних прихованих форм безробіття і зайнятості; IV (2003–2004 рр.) – диференціація регіональних і локальних ринків робочої сили, початок формування нової системи зайнятості.

7. Забезпечення зайнятості залежить насамперед від адаптаційної здатності робочої сили, її функціональної гнучкості, а також якісних характеристик (вік, рівень освіти, стать, кваліфікація, спеціальність тощо). На формування аграрного ринку робочої сили та розвиток нових форм зайнятості в Україні впливають такі регіональні фактори: економічна відокремленість унаслідок розриву господарських зв’язків, демографічні особливості, географічне положення й рівень освоєння території, наявність сировинної бази та корисних копалин, інформаційні зв’язки і рівень розвиненості соціальної інфраструктури.

8. Виявлено групи факторів, що справляють основний вплив на формування характеристик детермінантів забезпечення зайнятості сільського населення в локальних умовах: фактори позавиробничої ланки системи зайнятості регулюючого впливу на формування трудових ресурсів; фактори внутрішньовиробничої ланки системи зайнятості регулюючого впливу на використання робочої сили; фактори розвитку інфраструктури ринку та його соціалізації на принципах соціального партнерства.

9. Дія факторів першої групи (природного руху місцевого населення, розподілу працездатного населення та його міграцій; державних гарантій зайнятості, інвестування в робочі місця і трудову активність) свідчать про наявність зв’язку між інтенсивністю скорочення сільськогосподарської зайнятості та характером формування джерел робочої сили для несільськогосподарських галузей.

10. Друга група факторів (удосконалення організаційно-економічних і матеріально-технічних умов реалізації трудового потенціалу в основному виробництві) більшою мірою пов’язана із сезонністю сільськогосподарського виробництва, що означає нерівномірне використання засобів виробництва та робочої сили протягом року, викликане різницею між часом виробництва й робочим періодом.

Сучасний рівень комплексності господарської структури розвитку сільської місцевості, особливо в регіонах з переважанням аграрної зайнятості, є недостатнім для забезпечення економічної трудової активності сільського населення.

11. Третя група факторів (трудове посередництво, професійно-трудова мобільність робочої сили, організаційно-фінансове забезпечення, удосконалення форм профнавчання й перепідготовки працівників, підвищення ролі колективних договорів у регулюванні професійної зайнятості) відображає вплив перспективних напрямів розвитку інфраструктури аграрного ринку робочої сили через його “соціалізацію” на принципах соціального партнерства; прагнення до досягнення, наскільки це можливо, рівноваги попиту та пропозиції робочої сили з використанням регуляторів ринку робочої сили; підвищення його провідності за рахунок трудової мобільності; трудову активність і адаптацію безробітних до нових умов зайнятості.

12. Оцінювання впливу розглянутих груп факторів на формування детермінантів, що визначають основні умови зайнятості сільського населення, свідчить, що необхідними є поживлення економічної ситуації й інвестиційної активності, розвиток робочих місць і системи соціальних допомог, дотацій, пільг, що знижують потребу в праці окремих соціально-демографічних груп сільського населення. Крім того, необхідно знизити віковий поріг призначення пенсій для ряду категорій сільгосппрацівників, нараховувати виробничий стаж господарям особистих підсобних господарств, вважати органи місцевої влади відповідальними за створення нових робочих місць і соціально-трудова адаптацію.

13. Із застосуванням підходу “структура – поведінка – механізм” (“structure – conduct – performance”) виділено основні елементи системи забезпечення зайнятості сільського населення, серед головним є активна політика зайнятості, яка має бути спрямованою на послідовну трудову активізацію й адаптацію безробітних до нових умов зайнятості на основі реалізації заходів, що забезпечують не тільки підвищення ефективності сільськогосподарського й несільськогосподарського виробництва, а й розвиток соціальної сфери. Організатором системи зайнятості виступає держава, яка повинна цілеспрямовано формувати умови для розвитку стабільної зайнятості сільського населення.

14. В аграрній сфері політика сприяння всім формам самозайнятості повинна мати довгостроковий характер. Для активізації політики самозайнятості в аграрній сфері пропонуємо: 1) знизити величину податку на додану вартість, водночас підвищити мито на ввезені із-за кордону товари; 2) зменшити податок на прибуток малих підприємств, що функціонують у регіонах з високим рівнем фактичного безробіття;

3) скоротити відрахування від доходів підприємців без утворення юридичної особи до пенсійного фонду; 4) надати соціальні гарантії зайнятим в особистих селянських господарствах. Це дасть змогу ефективно поєднати основні елементи державного регулювання та саморегулювання аграрного ринку робочої сили.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Афендікова Н.О. Інвестування у соціально-економічний розвиток країни // Бізнес-навігатор. Серія: Економіка і підприємництво. – 2003. – № 4. – С. 21-26.

2. Афендікова Н.О. Методологія дослідження економічних процесів // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2003. – № 4. – С. 8-11.

3. Афендікова Н.О. Механізм забезпечення стабільної зайнятості сільського населення в умовах ринкової трансформації економіки// Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2004. – № 5. – С. 102-114.

4. Афендікова Н.О. Моніторинг розвитку зайнятості і детермінанти її стабілізації в аграрній сфері // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2005. – № 1. – С. 15-36.

5. Афендікова Н.О. Розвиток України в умовах глобалізації світової економіки // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2003. – № 3. – С. 5-9.

6. Афендікова Н.О. Специфіка методологічного знання про світогосподарську взаємодію // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2004. – № 1. – С. 11-14.

7. Афендікова Н.О. Ставлення економістів-мислителів в Україні до політики вільної торгівлі та протекціонізму // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2003. – № 1. – С. 10-13.

8. Афендікова Н.О. Сутність стабільної зайнятості населення у макроекономічному аспекті // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2004. – № 6. – С. 32-44.

9. Афендікова Н.О. Теорія і практика меркантилізму в Україні// Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2002. – № 1. – С. 4-5.

10. Афендікова Н.О. Стратегічні підходи до розробки механізму регулювання зайнятості населення// Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2004. – № 4. – С. 8–20.

11. Афендікова Н.О. Застосування поняття “світогосподарська взаємодія” // Матеріали Всеукраїнських науково-практичних конференцій “Інвестиційна та зовнішньогосподарська діяльність

підприємства” та “Бухгалтерський облік та аудит” 14-15 травня 2003 року. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. – С. 4-5.

12. Афендікова Н.О. Процес глобалізації в розвитку держави // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Державне регулювання економіки та місцеве самоврядування” 16 травня 2003 року. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. – С. 3-4.

13. Афендікова Н.О. Світогосподарська взаємодія в теорії економічного розвитку // Матеріали VII науково-практичної конференції “Наука і освіта 2004” 10-25 лютого 2004 року. – Том 65: Економіка підприємства. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – С.13.

14. Афендікова Н.О. Світогосподарська система в умовах глобалізації // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Економіка підприємства” 12 травня 2003 року. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. – С. 25-26.

15. Афендікова Н.О. Сучасні тенденції та аналіз формування конкурентного середовища в економіці України // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Наука і освіта 2000” 15-30 січня 2000 року. – Том 30: Економіка. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. – С. 43-44.

АНОТАЦІЯ

Афендікова Н.О. Макроекономічний механізм забезпечення зайнятості сільського населення. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.01.01 – Економічна теорія. – Дніпропетровський державний аграрний університет, Дніпропетровськ, 2005.

Дисертація присвячена виявленню специфіки забезпечення стабільної зайнятості сільського населення та розробці науково-обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення соціально-трудових відносин в аграрній сфері в ринкових умовах. Проаналізовано наукові підходи і показано взаємозв'язок концепцій, що розкривають сутність і природу зайнятості та особливості її стабілізації. Виявлено загальне й особливе у формуванні сучасної системи зайнятості на основі порівняльного аналізу зарубіжного і вітчизняного досвіду розвитку ринку праці. Досліджено особливості відтворення робочої сили і функціонування аграрного ринку праці. Визначено детермінанти стабілізації зайнятості на основі моніторингу зайнятості сільського населення. Розроблено рекомендації щодо забезпечення зайнятості сільського населення, адекватні особливостям аграрного виробництва в умовах ринкової трансформації економіки.

Ключові слова: аграрне виробництво; детермінанти стабілізації; ринок робочої сили; забезпечення зайнятості; макроекономічний механізм.

АННОТАЦИЯ

Афендикова Н.А. Макроэкономический механизм обеспечения занятости сельского населения. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.01 – экономическая теория. – Днепропетровский государственный аграрный университет, Днепропетровск, 2005.

Диссертация посвящена выявлению специфики обеспечения стабильной занятости сельского населения и разработке научно обоснованных предложений по совершенствованию социально-трудовых отношений в аграрной сфере в рыночных условиях. Проанализированы научные подходы и показана взаимосвязь концепций, которые раскрывают сущность, природу занятости и ее стабилизации. Выявлено общее и частное в формировании современной системы занятости на основе сравнительного анализа зарубежного и отечественного опыта развития рынка рабочей силы. Исследованы особенности воспроизводства рабочей силы и функционирования аграрного рынка рабочей силы. Определены детерминанты стабилизации занятости на основе мониторинга занятости сельского населения. Разработаны рекомендации по обеспечению занятости сельского населения, адекватные особенностям аграрного производства в условиях рыночной трансформации экономики.

Совокупные характеристики содержания системы обеспечения стабильной занятости возможно сгруппировать следующим образом.

Первая группа признаков определяет основы построения и организации системы: множество, элемент, связь, отношение, взаимодействие, организация, иерархия, структура, компонент и др. Основными элементами рассмотренной системы являются субъекты социально-трудовых отношений. Между ними существуют определенные отношения координации и субординации и взаимодействие по поводу воспроизведения рабочей силы (формирование, распределение, обмен и использование). Структуру занятости можно определить по разными признаками в зависимости от целей анализа: профессионально-квалификационная, образовательная, демографическая, отраслевая. Иерархический характер структуры занятости проявляется через отношения субординации “руководитель – исполнитель”.

Вторая группа признаков определяет системные свойства: стойкость, гибкость, мобильность, обратная связь, управление, регулирование, состояние элементов, саморегулирование, конкурентоспособность,

динамичность, интегральное свойство и др. Между работодателем и нанимаемой рабочей силой устанавливаются отношения по поводу использования рабочей силы по определенной цене на конкретный период времени.

Третья группа признаков определяет обращение системы: цель, среда, состояние системы, функционирование, движение, миграция, динамика, детерминированность, адаптация, развитие, обучение, флекслибилизация, стабилизация и др.

Ключевые слова: аграрное производство; детерминанты стабилизации; рынок рабочей силы; обеспечение занятости; макроэкономический механизм.

ANNOTATION

Afendikova N.O. The macroeconomic mechanism of employ agricultural population. – Manuscript.

The dissertation on completion of a scientific degree of the candidate of economic sciences on a specialty 08.01.01 – the economics. – Dnipropetrovsk state agrarian university, Dnipropetrovsk, 2005.

The dissertation is devoted to revealing of specificity of maintenance of stable employment of agricultural population and development of the scientifically-grounded offers on perfection of social – labour attitudes in agrarian sphere in market conditions. Scientific approaches are analysed and the interrelation of concepts which open essence and the nature of employment and its{her} stabilization is shown. The common is revealed and individual in formation of modern system of employment on the basis of the comparative analysis of foreign and domestic experience of development of the market of a labour. Features of reproduction of a labour and functioning of the agrarian market of a labour in transformation to economy are investigated. Determinants of stabilization of employment are determined on the basis of monitoring employment of agricultural population. Recommendations on maintenance of employment of the agricultural population, adequate to features of agrarian manufacture in conditions of market transformation of economy are developed.

Key words: agrarian manufacture; determinants of stabilization; the market of a labour; maintenance of employment; the macroeconomic mechanism.

АФЕНДІКОВА Наталія Олександрівна

МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ
СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

08.01.01 – Економічна теорія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Підписано до друку 04.03.2005 р. Формат 60×90¹/₁₆. Папір друкарський.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.–вид. арк. 0,9. Зам. № 256. Тираж 100 прим.
Виробництво – ПНВФ “Ілля”, 69600, м. Запоріжжя, вул. 40 років
Радянської України, 66.